

บูรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์
ด้วยตัจปัญจกกรรมฐาน

An Integration of *Tacapañcakakammaṭṭhāna* Teaching for
Ordination Applicants of the Preceptor

พระครูอภิรักษ์ชินวงศ์ (ชนุตโยคโม) , Phrakhrū Aphirakchinawong (Khantyāgamo)¹

อุทัย สติมัน, Uthai satiman²

E-mail : prakruthaichakrapan2530@gmail.com

Received: October 18, 2022 Revised: November 1, 2022

Accepted: November 11, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “บูรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตัจปัญจกกรรมฐาน” มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ (1) เพื่อศึกษาตัจปัญจกกรรมฐานในพุทธศาสนาเถรวาท (2) เพื่อศึกษาบทบาทของพระอุปัชฌาย์กับการสอนตัจปัญจกกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ (3) เพื่อศึกษาการบูรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตัจปัญจกกรรมฐาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและสัมภาษณ์บุคคล ผลการวิจัยพบว่า บูรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตัจปัญจกกรรมฐาน โดยพระอุปัชฌาย์จะเริ่มในช่วงที่กุลบุตรเปล่งคำขอบรรพชาอุปสมบทเป็นที่เรียบร้อยแล้วจึงกล่าวกับผู้ที่จะบวชว่า เธอจงตั้งใจเรียนตัจปัญจกกรรมฐานอันเป็นอุบายสำหรับให้ภิกษุใหม่เกิดสมาธิได้เพื่อเป็นที่ตั้งของปัญญาต่อไป บอกที่ละบทว่า 1) เกสา โลมา นะขา ทันตา ตะโจ โดยอนุโลม 2) ตะโจ ทันตา นะขา โลมา เกสา โดยปฏิโลม เพราะการพิจารณาเช่นนั้น เป็นเหตุให้ละความกำหนัดยินดีได้ ส่วนการบูรณาการการสอนตัจปัญจกกรรมฐานของภิกษุผู้บวชใหม่ คือ ต้องพิจารณาผม พิจารณาขน พิจารณาเล็บ พิจารณาฟัน พิจารณาหนัง โดยความเป็นของไม่งามปฏิญญ เป็นรังของโรค เมื่อภิกษุผู้บวชใหม่ปฏิบัติตามหลักตัจปัญจกกรรมฐานหรือมูลกรรมฐานในเบื้องต้นก็จะเป็นทางสู่มรรค ผล และพระนิพพานในที่สุด โดยพระอุปัชฌาย์จะต้องพร่ำสอนว่า ตัจปัญจกกรรมฐาน เป็นกรรมฐานที่เป็นมูล เป็นกรรมฐาน

¹ นักศึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

² อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ที่เป็นรากเหง้าของกรรมฐานทั้งปวง เป็นกรรมฐานที่ระงับกามราคะได้ และเป็นกรรมฐานที่ทำราคะ
โทสะ โมหะของภิกษุผู้บวชใหม่ให้เบาบางลงได้

คำสำคัญ: (บูรณาการการสอน), (ผู้ขอบรรพชาอุปสมบท), (พระอุปัชฌาย์), (ตจปัญจกรรมฐาน)

Abstract

This article was a part of dissertation entitled “ An Integration of *Tacapañcākakammaṭṭhāna* Teaching for Ordination Applicants of the Preceptor” contained 3 objectives: 1) study *Acapañcākakammaṭṭhāna* or five basic meditation including skin etc. in Theravadin Buddhism, 2) study the roles of the preceptor who teaches *Tacapañcākakammaṭṭhāna* to the new ordained Bhikkhus and 3) illustrating an integration of *Tacapañcākakammaṭṭhāna* teaching for ordination applicants of the preceptor. It was qualitative research by document survey and personnel depth-interview. The results showed that an integration of *Tacapañcākakammaṭṭhāna* for ordination applicants of the preceptor was that the preceptor gives teaching after all applicants asking for their ordinations, advising the new Bhikkhus to comprehend this *Tacapañcākakammaṭṭhāna* as per a trick of meditation and wisdom cultivation for new ordained saying each word that *Kesā, Lomā, Nakhā, Dantā, Taco* in forward order, *Taco, Dantā, Nakhā, Lomā, Kesā* in reverse order. It is true that such concentration helps a new ordained to abandon sensual pleasure indulgence. For an integration of *Tacapañcākakammaṭṭhāna* teaching for new ordained, it was that the new ordained must observe hairs, body hairs, nails, teeth, and skins as dirty, a source of diseases. Having completed basic *Tacapañcākakammaṭṭhāna* practice, a new ordained will head to Noble Path, Fruits and Nibbana in the end. The preceptor must also continue training by emphasizing basic meditation as a ground, a root of all meditation, enabling a new ordained to subdue the sexual desire and reducing the degree of lust, aggression, and delusion.

Keywords: (Integration of Teaching), (Ordination Applicants), (Preceptor),
(*Tacapañcākakammaṭṭhāna*)

1. บทนำ

ตจปัญจกรรมฐานอยู่ในกรรมฐาน 40 ลำดับที่ 28 ที่เรียกว่า กายคตานุสสติกรรมฐาน คือ การระลึกนึกถึงร่างกายคน สัตว์ตามความเป็นจริงว่า สกปรก โสโครก ไม่สวย ไม่งาม น่าเกลียด น่ากลัว เหม็นทั้งข้างนอกข้างในร่างกายกรรมฐานเรื่องร่างกายนี้ เป็นกรรมฐานพิเศษสุด ผลที่พิจารณากรรมฐานเรื่องกายจะมีจิตถึงปฐมฌาน แต่ถ้ายึดสีแต่งสีเลือดของร่างกายภาวาเป็นกสิณก็มีจิตเข้าถึงฌาน 4 ได้ ดังพระพุทธพจน์ในกายคตาสติสูตรว่า

ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนัง คุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่างๆ ว่า ในกายนี้ มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไส้ใหญ่ ไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร³

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านให้พิจารณาอาการ 32 อย่าง ตั้งแต่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เป็นต้น พิจารณากลับไปกลับมาดูให้เป็นจริงจางว่าน่ารักหรือน่ารังเกียจ กายนี้เต็มไปด้วยของสกปรก เหม็นเน่า เหม็นคาว มีตับ ไต ไส้ พุง หัวใจ ซี่โครง เส้นเอ็น เส้นเลือด เส้นประสาทสมอง กระเพาะอาหาร ม้าม ไส้ใหญ่ ไส้เล็ก ไชกระดูก ข้อต่อ พังผืด น้ำเลือด น้ำหนอง ปัสสาวะ อุจจาระ เนื้อ เป็นต้น⁴ เมื่อลอกเอาผิวหนังออกดูไม่ได้สักอย่างเดียว ร่างกายสกปรกต้องชำระล้างอาบอาบน้ำทุกวัน สิ่งทั้งหลายออกจากกายก็เหม็นทุกวัน ผู้ที่เห็นคนหนุ่มสาวว่าหล่อ สวย งาม แต่ไม่ยอมมองสิ่งสกปรก โสโครกที่หล่อหลอมออกจากร่างกาย คนที่หล่อที่สวยส่งกลิ่นเหม็นสาบ เหม็นสาบ เลอะเทอะ เปอะเปื้อน เพราะไม่นำดู นำดมต่างก็พยายามปกปิดความจริง ไม่ยอมพูดถึง ไม่ยอมรับรู้ตามความเป็นจริง เพราะอวิชชา ตัณหา อุปาทานปกปิด ตาจิต ตาเนื้อเอาไว้ พยายามโกหกตนเอง และผู้อื่นว่า ร่างกายยังสวย ยังสาว ยังหล่อเหลาน่ารักอยู่ แต่ที่จริงร่างกายคน สัตว์มีสภาพเป็นส่วเคลื่อนที่ ที่เอาอุจจาระ ปัสสาวะไปถ่ายเทไว้ในส่วทุกวัน แล้วมาประดับตกแต่งตัวเสื้อผ้าอาภรณ์ เพชรนิลจินดา แพงๆ หลอกหลวงตนเอง ผู้อื่นว่าสวยสดงดงาม ผู้ที่ได้เห็นร่างกายคน สัตว์ ได้การพิจารณาไม่ฉลาดก็มีความหลงติดอกติดใจหลงใหลใฝ่ฝันในรูปร่างกายคนรักในไม่ช้าก็พบกับความทุกข์ยากลำบากกายใจ เพราะรูปร่างกายแปรเปลี่ยนเป็นเจ็บป่วยพิการ หรือจิตใจปรวนแปรด้วยความเห็นไม่ตรงกัน รักกันไม่นานก็เบื่อ มีโลก โกรธ หลง หาของดีๆ สวยๆ อันใหม่หาคนรักใหม่ต่อไป

ฉะนั้นในเวลาบวชนาคพระอุปัชฌาย์จึงให้ตจปัญจกัมมัฏฐานเป็นกัมมัฏฐานอันบัณฑิตกำหนดด้วยอาการมีหนังเป็นที่ 5 ประกอบด้วย ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง⁵ ที่พระอุปัชฌาย์สอนให้

³ ม.อ. (ไทย) 14/154/198.

⁴ สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2554), หน้า 412.

⁵ ม.อ. (ไทย) 14/153/198.

พิจารณาส່วนของร่างกาย 5 อย่าง ทั้งอนุโลมและปฏิโลม สามารถปฏิบัติได้ 3 แบบ คือ 1) ท่องกลับไปกลับมาทำให้จิตสงบได้ 2) ขณะที่ท่องพิจารณาด้วยว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ล้วนเป็นของได้รับการตกแต่งและพิจารณาให้เกิด ความปฏิกุศล จึงสามารถทำจิตให้สงบได้ 3) พิจารณาโดยความเป็นไตรลักษณ์ ให้เห็นว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นความเสมอภาคเท่าเทียมกันทั้งหมดเหตุที่ท่านให้พิจารณาอาการทั้งห้าก่อน เพราะเป็นอาการภายนอกที่เห็นได้ชัดและง่ายต่อการจดจำเป็นของปฏิกุศลหรือเป็นสภาวะอย่างหนึ่งๆ ตามที่มันเป็นของมัน ไม่เอาใจเข้าไปผูกพันแล้วคิดวาดภาพใฝ่ฝันตามอำนาจของกิเลส เพราะเหตุใดพระอุปัชฌาย์จึงให้ตั้งปัญญาจกกรรมฐานไว้พิจารณา และตั้งปัญญาจกัมมัญฐานเป็นบาทฐานเบื้องต้นที่สำคัญในการปฏิบัติเพื่อก้าวไปสู่การบรรลุธรรมใช้หรือไม่

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่อง บัณฑิตการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตั้งปัญญาจกกรรมฐาน เพื่อให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทั้ง 3 ข้อ คือ เพื่อศึกษาตั้งปัญญาจกกรรมฐานในพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาบทบาทพระอุปัชฌาย์กับการสอนตั้งปัญญาจกกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ และเพื่อศึกษาบัณฑิตการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตั้งปัญญาจกกรรมฐาน

2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของคหุณินพนธ์เรื่อง “บัณฑิตการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตั้งปัญญาจกกรรมฐาน” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี 3 ข้อ คือ

- 1) เพื่อศึกษาตั้งปัญญาจกกรรมฐานในพุทธศาสนาเถรวาท
- 2) เพื่อศึกษาบทบาทพระอุปัชฌาย์กับการสอนตั้งปัญญาจกกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่
- 3) เพื่อศึกษาบัณฑิตการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตั้งปัญญาจก

กรรมฐาน

3.วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสาร (Qualitative Research) และสัมภาษณ์บุคคลโดยมุ่งศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาและสาระสำคัญที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและการนำไปประยุกต์ใช้อย่างไรในการเจริญตั้งปัญญาจกกรรมฐานเพื่อพัฒนาชีวิตของภิกษุผู้บวชใหม่นำมาสรุป เรียบเรียงบรรยายเชิงพรรณนา ดังต่อไปนี้

- 1) เก็บรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับตั้งปัญญาจกกรรมฐาน บทบาทพระอุปัชฌาย์กับการสอนตั้งปัญญาจกกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ และบัณฑิตการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตั้งปัญญาจกกรรมฐาน เพื่อใช้ประกอบการวิจัย โดยรวบรวมจากแหล่งต่างๆ ดังนี้

1) ศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย อรรถกถาแปล ปกรณ์ วิเสส และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระสูตรเพื่อขยายความในเนื้อหา

2) ศึกษาข้อมูลจากตำรา หนังสือ เอกสารทางวิชาการ และวิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง

2) สัมภาษณ์นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับบูรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตัจปัญจกกรรณฐาน

3) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและสัมภาษณ์มาจัดลำดับความสำคัญ และตรวจสอบความสอดคล้องกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

4) วิเคราะห์ เรียบเรียง และนำเสนอข้อมูลแบบบรรยายเชิงพรรณนา

5) เสนออาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์

6) ปรับปรุง แก้ไข เรียบเรียงตามคำแนะนำ และนำเสนอผลงาน

4. ผลการวิจัย

1. ตัจปัญจกกรรณฐานในพุทธศาสนาเถรวาท

ตัจปัญจกกรรณฐาน หมายถึง กรรณฐานที่ท่านสอนให้พิจารณาส່วนต่าง ๆ ของร่างกาย ตั้งแต่ผม ขน เล็บ ฟัน ไปถึงหนังเป็น 5⁶ เป็นกรรณฐานที่พระอุปัชฌาย์สอนนาคนผู้จะเข้ามาอุปสมบท หรือบรรพชาก่อน คือ เกสา ผม โลมา ขน นขา เล็บ ทนต์ ฟัน ตโจ หนัง ถือว่าเป็นมูลกรรณฐาน คือ กรรณฐานที่เป็นมูล ได้แก่เป็นรากเหง้า เป็นมูลรากเหง้าของกรรณฐานทั้งปวง มีความสำคัญสำหรับ ภิกษุผู้บวชใหม่ เป็นกรรณฐานที่เป็นพื้นฐาน หรือรากเหง้าของกรรณฐานทั้งปวงที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ให้พระอุปัชฌาย์ต้องสอนแก่กุลบุตรที่บวชใหม่ เพื่อเป็นแนวทางหรือเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติกรรณฐานขั้นต่อไป⁷ และเป็นกรรณฐานเบื้องต้นที่สำคัญของการบรรพชา

ตัจปัญจกกรรณฐาน เป็นกรรณฐานอันบัณฑิตกำหนดด้วยอาการมีหนังเป็น 5 เป็น อารมณ คือ กรรณฐานที่พระอุปัชฌาย์สอนให้พิจารณาส່วนต่าง ๆ ของร่างกายแบ่งออกเป็น 5 ประเภทเริ่มตั้งแต่ เกสา คือ

⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด , 2546), หน้า 422.

⁷ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ธรรมอบรมจิต, (กรุงเทพมหานคร: ก้อนเมฆแอนด์กันย์กรุป, 2549), หน้า 28.

1) เกสา คือ ผมที่ด้านข้างทั้งสอง กำหนดด้วยจอนหู ด้านหน้า กำหนดแค่กรอบหน้าผาก ด้านหลัง กำหนดแค่หลุมคอ หนังสือที่หุ้มกะโหลกศีรษะ เป็นโอกาสของผมทั้งหลาย⁸ ผมเราระลึกกำหนดลงตรงศีรษะว่า มีเส้นผมขึ้นอยู่ พิจารณาว่าเป็นของปฏิภูม สกปรก ต้องชะล้างเป็นนิจ ผมที่เราหลงใหลว่างามนั้น ที่จริงแล้วเราต้องตบแต่งอยู่เสมอ ความงามก็ไม่คงที่จากดำเป็นขาว ผมก็เป็นโรคร่วงหลุดอยู่เสมอ ผมที่ว่างามนั้น เพียงแต่หลุดร่วงลงในอาหารหวาน-คาวเท่านั้น เราถึงรังเกียจแล้ว ความงามความสะอาดจึงไม่มีในผมของเรา ผมจึงเป็นของปฏิภูมอย่างนี้

2) โลมา คือ ขนของเราทุกขุมขนทั่วร่างกายก็ไม่ใช่ของงามเช่นกัน ไม่น่ารัก ไม่น่าพิสมัยเลย หมกอยู่และเจริญอยู่ในขุมขน แปรเปลี่ยนด้วยเหงื่อไคล เอาไปทำประโยชน์ไม่ได้ ขนจึงเป็นของปฏิภูมอย่างนี้

3) ขนาค คือ เล็บให้กำหนดเพ่งดูเล็บของเราที่โผล่ออกมาจากปลายนิ้ว พิจารณาตามความจริงว่าไม่งาม เป็นที่พำนักของสิ่งสกปรกซ่อนอยู่ต้องล้าง ต้องแคะ ขัดอยู่เสมอ ความอัปยศอันนี้เอง ทำให้คนเราหลงตกแต่งมัน ให้ดูงามเกินจริง ยิ่งแต่งมากก็ยิ่งหมายความว่า สิ่งนั้นมันอัปยศอันเกินธรรมชาติ เล็บก็ไม่สามารถชำระปฏิภูมได้ เล็บจึงเป็นของปฏิภูมอย่างนี้

4) ทันทาค คือ ฟันที่เรียงกันอยู่ในปาก มีซี่เล็กซี่ใหญ่ระคนกันอยู่ในปากอบด้วยกลิ่น และน้ำเมือกในปาก มีกลิ่นเหม็น มีซี่ฟันพอกเป็นนิจ ต้องขัดต้องสีทุกวัน ต้องให้ยาพิเศษช่วยให้กลิ่นสกปรกนั้นดับไปชั่วขณะ ฟันเราทุกซี่เกิดแล้วตั้งอยู่ ในที่สุดจะหลุดหักออกไปทำให้เราได้รับความเจ็บปวดระบม หลายคนเป็นโรคฟัน ซึ่งเป็นรังของการหมักหมมอย่างที่สุด ฟันเคยงามหลังชะล้างแล้ว และเพียงชั่วครู่ก็สกปรกอีกเช่นเดิม ฟันพอกแฉะแล้วยิ่งดูน่าสมเพช ไม่น่ารักแต่อย่างใด ฟันจึงเป็นของปฏิภูมอย่างนี้

5) ตโจ คือ หนัง เบื้องต่ำกำหนดด้วยฟันที่ตั้งอยู่ เบื้องบนกำหนดด้วยอากาศ⁹ ร่างกายโดยรอบคลุมหุ้มด้วยหนังเหมือนถุง เหมือนกระสอบใสของเสียไว้ในมีเลือด เนื้อ เอ็น กระดูก อูจจาระ ปัสสาวะ หนองบาง ๆ ถ้าไม่พิจารณาจะไม่รู่วางมได้อย่างไร ไม่ว่าหนุ่มสาวเฒ่าแก่ก็ตกอยู่ในอาการเสมอกัน คือต้องอาบน้ำชำระเสมอ ๆ ขูดเกลาเอาของเน่าเสียที่หมักหมมให้หมดไป เป็นรังให้เกิดโรคนานาชนิด ต้องคอยบำรุงรักษาเพราะเป็นของไม่น่าพามาซึ่งความสบายอะไร ยิ่งยึดมากว่าเป็นของเราจึงทำให้คนเรามีทุกข์ เพราะความไม่สมหวังเป็นนิจสิน ยิ่งแก่เฒ่ายิ่งหย่อนยาน ไม่น่ารัก ไปตามสภาพความเป็นจริง ไม่ได้อาบน้ำชำระเพียงไม่กี่เวลาก็เหม็นเหลือทน ยิ่งกว่านั้นยังทำให้เสื้อผ้าอาภรณ์ต้องเหม็นสกปรกไปด้วย พิจารณาอย่างนี้จะเห็นว่า หนังจึงเป็นของปฏิภูมอย่างนี้

⁸ พระพุทธโฆสเถระ รัชกาลที่ 10, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2554), หน้า 422.

⁹ พระพุทธโฆสเถระ รัชกาลที่ 10, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 426.

ตจปัญจกกรรมฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเช่น ในกายคตาสติสูตรว่า ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ ว่า ในกายนี้มีผม ขน เล็บ ฟัน หนังเป็นต้น ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริที่สับสน อันอาศัยเรือนได้ เพราะละความดำริที่สับสนนั้นได้ จิตที่เป็นไปภายในกายเท่านั้น ย่อมดำรงคงที่ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่น ภิกษุชื่อว่าเจริญตจปัญจกกรรมฐานในกายคตาสติอย่างนี้¹⁰

ตจปัญจกกรรมฐานที่ปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ เช่น ในอรรถกถาธรรมบทเรื่องพระวนวาสีติสสะเถระคือ ครึ่งหนึ่งพระสารีบุตรบวชให้แก่เด็กชายติสสะ ในขณะที่มีอายุ 7 ขวบ พระสารีบุตรเถระได้บอกตจปัญจกกรรมฐานแก่สามเณรติสสะให้กระทำไว้ในใจโดยความเป็นของปฏิกุศล การบอกอาการ 32 ไม่อาจบอกได้ทั้งหมดพึงบอกตจปัญจกกรรมฐานก็ได้¹¹ ในอรรถกถาสมันตปาสาทิสกาอธิบายเรื่องตจปัญจกกรรมฐานไว้ว่า ส่วนในเวลาให้อาบน้ำหรือในเวลาปลงผมและโกนหนวด ไม่พึงบอกเขาว่า เธอเป็นคนมีชื่อเสียง มียศ เวลานี้พวกเราอาศัยเธอจักไม่ลำบากด้วยปัจจัยทั้งหลาย ถ้อยคำที่ไม่นำออกจากวัฏห่ออย่างอื่นไม่ควรพูด พึงบอกเขาว่า คุณ จงใคร่ครวญให้ดี ตั้งสติไว้แล้วบอกตจปัญจกกรรมฐาน แต่เมื่อบอกต้องบอกให้ชัดว่าส่วน 5 ส่วนคือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนังนั้น เป็นของไม่สะอาด น่าเกลียด และปฏิกุศลด้วยอำนาจของสี่ สัณฐาน กลิ่น ที่อาศัยและโอกาสเป็นต้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายเรื่องตจปัญจกกรรมฐานว่า พึงท่องตจปัญจกกรรมฐานคือ

- 1) ฝ่ายอนุโลม 5 คือ เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ
- 2) ฝ่ายปฏิโลม 5 คือ ตโจ ทนฺตา นขา โลมา เกสา¹²

เมื่อท่องในตจปัญจจะได้ถึงเดือนแล้ว จึงไปสู่สำนักอาจารย์เรียนเอากกรรมฐานอื่น ๆ ต่อไป และพระอุปัชฌาย์อธิบายถึงการปฏิบัติตจปัญจกกรรมฐานในคัมภีร์วิมุตติมรรคอธิบายว่า โยคีใหม่เข้าไปสู่สถานที่สงัด นั่งรักษาจิตของตนไว้ เธอมีจิตไม่ถูกรบกวน เจริญกรรมฐานพิจารณา ลักษณะร่างกายของตน โยคินั้นบำเพ็ญตจปัญจกกรรมฐานอย่างนี้ กายนี้ประกอบด้วย ผม (เกสา) ไม่บริสุทธิ์ ขน (โลมา) ไม่บริสุทธิ์ เล็บ (นขา) ไม่บริสุทธิ์ ฟัน (ทันตะ) ไม่บริสุทธิ์ ผิวหนัง (ตจะ) ไม่บริสุทธิ์ โยคีใหม่ ในเบื้องต้นควรท่องจำส่วนประกอบทั้ง 5 ส่วนเหล่านี้ของร่างกายทั้งอนุโลม (ตามลำดับ) ทั้งปฏิโลม (ย้อนลำดับ) หลังจากนั้นเธอควรใส่ใจส่วนประกอบเหล่านั้น โดยวิธีการ 4 อย่างคือ โดยสติ โดยการปรุงแต่ง โดยรูป โดยสัณฐาน ต่อมาโยคีควรน้อมนึกลักษณะของร่างกายโดยวิธีการ 13 อย่างเช่น โดยเมล็ดพันธุ์ คือ กายนี้ เกิดขึ้นจากเมล็ดพันธุ์ที่ไม่บริสุทธิ์คือ มารดาบิดา ย่อมผูกพันไป

¹⁰ ม.อ. (ไทย) 14/154/199.

¹¹ ชุ.ธ.อ. (ไทย) 1/540.

¹² พระพุทธโฆสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค., หน้า 413.

เหมือนบวบขม (โกสาคี) กายนี้ไม่บริสุทธิ์ โยคีควรน้อมนิกลักษณะของกายโดยเมล็ดพันธุ์ อย่างนี้¹³ โยคินี ปฏิบัติตบปัญจกรรมฐานโดยวิธีการเหล่านี้ เพราะได้รับความชำนาญในสติและปัญญา จิตของเธอจึงไม่ถูกรบกวน เมื่อจิตของเธอไม่ถูกรบกวน เธอย่อมสามารถทำลายนิวรณ์ทั้งหลาย ทำองค์ฌานให้เกิดขึ้น และบรรลุคุณวิเศษที่เธอปรารถนา

2. บทบาทพระอุปัชฌาย์กับการสอนตบปัญจกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่

บทบาทของพระอุปัชฌาย์กับการสอนตบปัญจกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ โดยแบ่งออกเป็น การอุปสมบทในพระพุทธศาสนามี 8 วิธี คือ

- 1) เอหิภิกขุอุปสัมปทา
- 2) ติสรณคณุปสัมปทา
- 3) ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา
- 4) โอวาทปฏิคคหณุปสัมปทา
- 5) ปัญหาพยากรณุปสัมปทา
- 6) ครุธรรมปฏิคคหณุปสัมปทา
- 7) พุเตนะอุปสัมปทา
- 8) อัญญาจิกาอุปสัมปทา¹⁴

ส่วนญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา เป็นรูปแบบการบวชที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ ส่วนสาเหตุแห่งการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมสืบเนื่องมาจากสมัยพุทธกาล พราหมณ์คนหนึ่งชื่อว่า ราชะ¹⁵ เข้าไปหาภิกษุทั้งหลายขอบรรพชาแต่ไม่มีใครบวชให้ ความทราบถึงพระพุทธองค์จึงตรัสถามว่า ใครระลึกถึงบุญคุณของพราหมณ์นั้นได้บ้าง พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าระลึกถึงบุญคุณของพราหมณ์นั้นได้ เพราะเคยถวายภิกษาทัพพี 1 พระพุทธองค์ตรัสว่า สารีบุตร สัตบุรุษทั้งหลายเป็นผู้กตัญญูตเวที เธอจงให้พราหมณ์นั้นบรรพชาอุปสมบทเถิด¹⁶ และตรัสว่า ต่อไปนี้เราอนุญาตการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมนี้ ส่วนประวัติความเป็นมาของพระอุปัชฌาย์คือ ในสมัยพุทธกาล ภิกษุทั้งหลายไม่มีพระอุปัชฌาย์จึงไม่มีใครตักเตือน ไม่มีใครพราสอนย่อมมุ่งหม้มไม่เรียวร้อย มี

¹³ พระอุปติสสเถระ รจนา, **คัมภีร์วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต และคณะ), พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศยาม บริษัทเคสดีไทย จำกัด, 2541), หน้า 164.

¹⁴ สุริย์ มีผลกิจ, **พระพุทธกิจ 45 พรรษา**, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด, 2560), หน้า 108.

¹⁵ ชุ.ธ.อ. (บาลี) 1/405.

¹⁶ ชุ.ธ.อ. (บาลี) 1/405.

มารยาทไม่สมควร ประชาชนจึงพาเพ่งโทษ ตีเตียน พระพุทธเจ้าทรงทราบความนั้นแล้วทรงประชุม ภิกษุสงฆ์ สอบถาม

เมื่อทราบความจริงแล้วทรงตีเตียนแล้วทรงรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตพระอุปัชฌาย์¹⁷ พระอุปัชฌาย์จักตั้งจิตสนิทสนมในลัทธิวิहारิกฉนฺบุตร ลัทธิวิहारิก จักตั้งจิตสนิทสนมในพระอุปัชฌาย์ฉนฺบิดา คุณสมบัติของพระภิกษุผู้ควรเป็นพระอุปัชฌาย์คือ เป็นผู้ฉลาดและสามารถ เป็นผู้ฉลาดในธรรมและวินัย สามารถอบรมสั่งสอนธรรมและวินัยนั้นรวมถึงการปกครองดูแลพระภิกษุในการปกครองของตนได้อย่างดี และคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งซึ่งจะขาดไม่ได้ ก็คือต้องเป็นผู้มีพรรษาตั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป การกำหนดเกณฑ์พรรษาดังกล่าวนั้นเพราะท่านมีความมั่นคงในพระศาสนา และมีความรู้ความสามารถในการดูแลตนเองได้เป็นอย่างดีฉะนั้น จึงมีความรู้ความสามารถในการปกครองดูแลสั่งสอนผู้อื่นได้ด้วย พระอุปัชฌาย์แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1) ประเภทสามัญ

2) ประเภทวิสามัญ¹⁸

พระอุปัชฌาย์ประเภทสามัญต้องได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าคณะใหญ่ และพระอุปัชฌาย์ประเภทวิสามัญต้องได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งพระภิกษุผู้จะได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นพระอุปัชฌาย์ได้ จะต้องมิตำแหน่งเป็นพระสังฆาธิการปกครองคณะสงฆ์เท่านั้น

หลักคำสอนเรื่องพระอุปัชฌาย์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยแบ่งออกเป็น คำสอนเรื่องพระอุปัชฌาย์ในพระวินัยเช่น เรื่องความเคารพในพระอุปัชฌาย์ ครึ่งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กรุงเวสาลี ภิกษุอันเตวาลิกของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ลวงหน้าไปก่อนพระสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน จับจองวิหาร ที่นอนไว้ก่อนเพื่ออุปัชฌาย์ของตน พระสารีบุตรไปภายหลัง จึงไม่ได้วิหาร และที่นอน เมื่อไม่ได้ที่นอน จึงนั่ง ณ คางไม้ต้นหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนี้เป็นต้นเหตุจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ใครควรได้อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ ปิณฑบาตอันเลิศ ก็ควรให้แก่ผู้นั้น¹⁹ คำสอนเรื่องพระอุปัชฌาย์ในพระสูตรเช่น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ของตนถึงที่อยู่กล่าวว่า กายของผมหนักขึ้น ทิศทั้งหลายไม่ปรากฏแก่ผม ธรรมทั้งหลายก็ไม่แจ่มแจ้งแก่ผม ผมถูกถิ่นมัทธะครอบงำจิต พระอุปัชฌาย์นั้นพาภิกษุวิहारิกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสสอนด้วยพระโอวาทต่างๆ ภิกษุนั้นหลีกออกไปอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหันต์ในที่สุด²⁰

¹⁷ วิ.ม. (ไทย) 4/65/81.

¹⁸ พระมหาเสริมชัย ชยมงคลโล, **การบริหารวัด**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย, 2539), หน้า 127.

¹⁹ วิ.จ. (ไทย) 7/310/112.

²⁰ อง.ทุก.อ. (บาลี) 2/5/7.

พระอุปัชฌาย์มีอำนาจในการอุปสมบท ตามกฎระเบียบและข้อบังคับต่างๆ ตามพระวินัย เป็นการคัดกรองบุคคลที่จะเข้ามาบวชได้ในระดับหนึ่ง เมื่ออุปสมบทแล้วต้องเป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์และอาจารย์ ที่จะอบรมสั่งสอนพระภิกษุเหล่านั้นเพื่อเป็นศาสนทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาต่อไป พระอุปัชฌาย์กับการดูแลสังฆิการิกกิจดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตพระอุปัชฌาย์²¹ พระอุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสังฆิการิกกิจนุตตร สังฆิการิกกิจจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในพระอุปัชฌาย์ฉับปิตา เมื่อเป็นเช่นนี้ พระอุปัชฌาย์และสังฆิการิกจักมีความเคารพ ยำเกรงประพตีกลมเกลียวกัน จักถึงซึ่งความไพบุลย์ในพระธรรมวินัยนี้ วิธีการฝากสังฆิการิกเข้าอยู่วัดอื่น โดยพระอุปัชฌาย์เมื่อให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรแล้ว มีหน้าที่ต้องถือเป็นการระงับการปกครองดูแลสั่งสอนสังฆิการิกของตนให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ ต้องชวนชวนให้ได้รับการศึกษาพระธรรมวินัย ถ้าสังฆิการิกผู้มีพรรษายังไม่พ้น 5 จะไปอยู่ในวัดอื่นใด เมื่อพระอุปัชฌาย์เห็นสมควรก็ให้สอบถามไปยังเจ้าอาวาสวัดนั้น เมื่อได้รับคำยืนยันรับรองที่จะปกครองดูแลสั่งสอนแทนได้ จึงให้ทำหนังสือฝากและมอบภาระธุระแก่เจ้าอาวาสวัดนั้น ให้เป็นผู้ปกครองดูแลสั่งสอนแทนตน

บทบาทหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์กับภิกษุผู้บวชใหม่ โดยแบ่งออกเป็น พระอุปัชฌาย์กับการคัดกรองผู้ขออุปสมบท โดยสำหรับลักษณะของคนที่สามารถบวชได้ในพระพุทธศาสนา โดยเว้นจากข้อห้ามในพระวินัยปิฎกคือ เป็นโรคเรื้อน เป็นโรคฝี เป็นโรคกลาก เป็นโรคมองคร่อ เป็นโรคลมบ้าหมู เป็นราชกัญมาบวช เป็นโจรที่มีชื่อเสียงมาบวชเป็นต้น²² การเตรียมความพร้อมในเรื่องสมบัติ 4 ประการนี้ พระอุปัชฌาย์ต้องตรวจสอบให้มีความชัดเจนก่อนพิธีการให้อุปสมบท หากขาดการตรวจสอบอย่างถี่ถ้วน จะทำให้สังฆกรรมวิบัติได้เช่น ถ้าบวชให้แก่คนที่มิอายุไม่ครบ 20 ปี หรือเป็นอกัปปบุคคล จะกลายเป็นวัดอุปัชฌาย์ หรือถ้าบวชมีภิกษุไม่ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้ว่า ในถิ่นทุรกันดารชนบทต้องไม่ต่ำกว่า 5 รูป ในเมืองที่เจริญแล้วเป็นต้น การสงเคราะห์ช่วยเหลือสังฆิการิกผู้บวชใหม่ โดยพระอุปัชฌาย์มีหน้าที่ต้องอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อช่วยเหลือสังฆิการิกของตนให้ได้รับความสะดวก เป็นข้อวัตรปฏิบัติที่มีต่อสังฆิการิกเช่น พระอุปัชฌาย์ถือเอาธุระในการศึกษาของสังฆิการิก คือไม่ปล่อยปละละเลยสังฆิการิก ต้องสงเคราะห์ช่วยเหลือพระบวชใหม่ให้เข้าใจหลักธรรมหลักพระวินัยได้อย่างถูกต้อง สงเคราะห์สังฆิการิกด้วยบาตรจีวร และบริวารอื่นๆ เป็นต้น การแนะนำข้อปฏิบัติแก่สังฆิการิกผู้บวชใหม่

โดยพระอุปัชฌาย์มีบทบาทหน้าที่ในการแนะนำข้อปฏิบัติธรรมแก่สังฆิการิกในหลักธรรม 2 ประการ คือ

²¹ วิ.ม. (ไทย) 4/65/81.

²² วิ.ม. (ไทย) 4/91/147.

1) สมณะ หมายถึง การฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิเช่น การสอนตบปัญจกกรรมฐาน เป็นต้น

2) วิปัสสนา หมายถึง ความเห็นแจ้งด้วยปัญญา²³

การที่พระอุปัชฌาย์จะอบรมบ่มนิสัยก็จะทำได้ง่ายสะดวกขึ้น เมื่ออบรมทางจิตดีแล้ว การที่จะปกครองศิษย์ให้อยู่ในระเบียบวินัยกฎข้อบังคับก็จะเป็นไปได้ง่ายขึ้น การเคารพกันตามลำดับอาวุโส แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวคิดที่ปฏิเสธหรืออยู่ตรงข้ามกับแนวคิดของพวกพราหมณ์ ในสมัยนั้นที่ยึดมั่นในเรื่องของวรรณะยิ่งกว่าชีวิต และคุณธรรม โดยการยึดหลักอาวุโสและ กันต์นี้ มีข้อยกเว้นบ้างบางกรณีที่ไม่ต้องเคารพกันตามลำดับอาวุโส เพื่อเป็นการลงโทษพระเถระ หรือ พระมหาเถระที่กระทำผิดพระวินัยโดยเฉพาะอาบัติสังฆาทิเสส เมื่อท่านได้อยู่ปริวาสครบตามกำหนดพระวินัย คือ ออกจากอาบัติสังฆาทิเสสแล้วสิทธิและหน้าที่ของท่านก็กลับมาเป็นปกติตามเดิม

ข้อปฏิบัติที่พระสังฆิการิกผู้บวชใหม่และพระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อกัน โดยแบ่งออกเป็นข้อปฏิบัติที่พระสังฆิการิกผู้บวชใหม่พึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ โดยพระอุปัชฌาย์ต้องมีความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน เพราะเมื่อพระอุปัชฌาย์ให้การอุปสมบทกุลบุตรเพื่อเป็นศาสนทายาทในพระพุทธศาสนาแล้วพระอุปัชฌาย์ก็เปรียบเสมือนบิดาในทางธรรมของพระสังฆิการิกผู้บวชใหม่ เมื่อทั้งสองฝ่ายได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างถูกต้องแล้ว ก็เกิดผลดีต่อพระพุทธศาสนาอย่างมากมายนับไม่ถ้วน เพราะจะได้บุคคลที่มีคุณภาพมาช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป ข้อปฏิบัติที่พระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อพระสังฆิการิกผู้บวชใหม่ เช่น พระอุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์สังฆิการิก ด้วยอุทเทส ปริปัจจา โอวาท และอนุศาสน์ พระอุปัชฌาย์พึงพยาบาลพระสังฆิการิกจนตลอดชีวิตหรือจนกว่าจะหาย²⁴

พระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อพระสังฆิการิกผู้บวชใหม่ของตน เหมือนบิดาปฏิบัติต่อบุตรเช่นกัน ส่วนการบอกอนุศาสน์ 8 แก่ภิกษุผู้บวชใหม่ เป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะต้องบอกอนุศาสน์ 8 อย่าง คือ

(1) นิสสัย 4 คือ ปัจจัยเป็นเครื่องอาศัยที่จำเป็นสำหรับผู้บวช คือ

- 1) บิณฑบาตเป็นวัตร
- 2) นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร
- 3) อยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร
- 4) ฉนียาตองด้วยน้ำมูลตราเป็นวัตร²⁵

(2) อกรรมกิจ 4 คือ กิจที่พระภิกษุสงฆ์ไม่พึงกระทำ คือ

²³ อจ.ทุก. (ไทย) 20/32/76.

²⁴ วิ.ม. (ไทย) 5/365/241.

²⁵ วิ.ม. (ไทย) 4/128/197.

- 1) การฆ่าสัตว์
- 2) การลักทรัพย์
- 3) การเสพเมถุนธรรม
- 4) การอวดอุตริมนุสย์ธรรม

เมื่อพระอุปัชฌาย์บอกอนุศาสน์ 8 อย่างแก่ภิกษุผู้บวชใหม่นั้นเพื่อมิให้ประพฤติดิฉิธรรมวินัยและจะต้องดูแลภิกษุนั้นพร้อมกับสั่งสอนธรรมไปตลอดอย่างน้อย 5 ปี²⁶

บทบาทของพระอุปัชฌาย์กับการสอนตบัตยจกกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ โดยแบ่งออกเป็น พระอุปัชฌาย์กับการสอนตบัตยจกกรรมฐาน เป็นกรรมฐานอันบัณฑิตกำหนดด้วยอาการมี 5 เป็นที่ 5 เป็นอารมณ์ คือ กรรมฐานที่ท่านสอนให้พิจารณาส่วนของร่างกาย ตั้งแต่ผมไปถึงหนัง เป็น 5 อย่าง คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง พระอุปัชฌาย์ต้องสอนแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ เพื่อเป็นแนวทางหรือเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติกรรมฐานขั้นต่อไป พระอุปัชฌาย์กับการกำหนดปฏิบัติตบัตยจกกรรมฐาน โดยพระอุปัชฌาย์ต้องสอนให้ภิกษุผู้บวชใหม่กำหนดแยกแยะออกมา ดูผม ดูขน ดูเล็บ ดูฟัน ดูหนัง พิจารณาหนังเป็นว่าเป็นอย่างไร โดยมุ่งเน้นพระภิกษุที่บวชใหม่ เป็นการพิจารณาตามสิ่งทั้ง 5 โดยนำหลักธรรมมาประกอบเพื่อพิจารณาแล้วจึงนำไปสู่สมณะกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน และกำหนดเป็นหลักปฏิบัติให้กุลบุตรทั้งหลายที่อุปสมบทต้องเรียนกรรมฐานคือจตตบัตยจกกรรมฐาน หรือ มูลกรรมฐาน²⁷ให้พิจารณาแบบอนุโลม และพิจารณาแบบปฏิโลม ถอยไปถอยมา เพื่อให้เกิดความชำนาญให้เกิดความเข้าใจอันถูกต้อง ละเอียดยลออกไปโดยลำดับๆ เพราะนี่เป็นเครื่องมือที่ถือเป็นหลักปฏิบัติอันสำคัญในการถอดถอนกิเลส ตัณหา อาสวะ อุปาทานทั้งหลาย

การปฏิบัติตบัตยจกกรรมฐานพัฒนาสู่สุกขกรรมฐาน เป็นสมถกรรมฐานที่ให้ผลในทางกำจัดราคะจริตเหมือนกันทั้ง 10 กอง คือค้นคว้าหาความจริงจากวัตถุที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตที่นิยมชมชอบกันว่าสวยงามดังงามที่บรรดามวลชนทั้งหลายพากันมัวเมา หลงใหลใฝ่ฝันว่าสวยงามงดงามจนเป็นเหตุให้เกิดภัยอันตรายแก่ตนลืมนึกถึงชีวิตความเป็นอยู่ของตน มอบหมายความรักความปรารถนาให้แก่วัตถุที่ตนหลงรัก เป็นการประพฤติดิฉิที่ผิดต่อกฎของความเป็นจริง เป็นเหตุของความทุกข์ที่ไม่รู้จักจบสิ้น กรรมฐานนี้จะค้นคว้าหาความจริงจากสิ่งต่างๆ ที่เห็นว่าสวยงามงดงามเอามาตีแผ่ให้เห็นเหตุเห็นผลว่า สิ่งที่สำคัญและคนหลงใหลใฝ่ฝันนั้น ความจริงไม่มีอะไรสวย ไม่มีอะไรงาม เป็นของน่าเกลียดโสโครกน่าเกลียดน่าสะอิดสะเอียน²⁸ ทั้งสิ้น กรรมฐานในหมวดสุกขกรรมฐานมีความหมายในรูปนี้

²⁶ วิ.ม. (ไทย) 4/129/199.

²⁷ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมอบรมจิต**, (กรุงเทพมหานคร : ก้อนเมฆแอนด์กันยกรู๊ป, 2549), หน้า 28.

²⁸ พระราชพรหมยาน (พระมหาวิระ ถาวโร), **กรรมฐาน 40**, (กรุงเทพมหานคร : เพลิดเพลิน, 2538), หน้า 11.

จึงเป็นกรรมฐานที่ระงับดับอารมณ์ที่ใคร่อยู่ในกามารมณ์เสียได้ ท่านที่เจริญกรรมฐานหมวดอสุภะต่อจากตจปัญจกรรมฐานนี้ให้ชำนาญจะเป็นพื้นฐานแล้วต่อไปในการเจริญวิปัสสนาญาณจะเป็นสิ่งที่ง่ายขึ้น

3) บุรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตจปัญจกรรมฐาน

บุรณาการการสอนผู้ขอบรรพชาอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ด้วยตจปัญจกรรมฐานโดยแบ่งออกเป็น สาเหตุหรืออันตรายของภิกษุผู้บวชใหม่ 4 ประการคือ

1) คือ อุดทนต่อคำสั่งสอนไม่ได้ หมายถึง ไม่มีความอดทนต่อการอบรมสั่งสอนของพระเถระ พระภิกษุและเพื่อนสหธรรมิกให้การตักเตือนด้วยความหวังดี เพื่อให้ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยความบริสุทธิ์ เพื่อการพัฒนาด้านร่างกาย วาจา และจิตใจ ให้มีความสงบ มั่นถันโดย

2) เห็นแก่ปากแก้ท้อง หมายถึง ภิกษุผู้บวชใหม่ติดใจในรสของการหา ที่บริโภคอาหารด้วยความมีนเมา เพื่อเล่น เพื่อให้ผิวพรรณสวยงาม เพื่อความอ้วนพี ไม่มีความสันโดษ ความไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ความไม่พิจารณาในการบริโภคอาหารให้ดี

3) เพลิดเพลินในกามคุณ หมายถึง ภิกษุผู้บวชใหม่ที่ยังมีความต้องการหรืออยากได้ในกามคุณ 5 คือ สิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ ได้แก่ เมื่อตาได้เห็นรูป เมื่อหูได้ยินเสียง เมื่อจมูกได้ดมกลิ่น เมื่อลิ้นได้ร่ำรสอาหาร เมื่อร่างกายได้สัมผัสสัมผัสเย็นร้อนอ่อนแข็ง ทำให้เกิดความปรารถนาติดใจในการได้รับสัมผัสในครั้งต่อ ๆ ไป

4) หลงรักผู้หญิง²⁹ หมายถึง ภิกษุผู้บวชใหม่ไม่รักษากาย ไม่รักษาวาจา มีสติไม่ตั้งมั่น ไม่สำรวมอินทรี มีราคะเข้ามารบกวนจิตใจ พุ้งซ่านเพราะมีกามราคะ เพราะเมื่อภิกษุใหม่หลงรักหญิงทำให้ภิกษุใหม่อยากสึกออกไปเป็นคฤหัสถ์

บุรณาการการสอนตจปัญจกรรมฐานของพระอุปัชฌาย์ เริ่มในช่วงที่กุลบุตรเปล่งคำขอบรรพชาอุปสมบทเป็นที่เรียบร้อยแล้วพึงกล่าวกับผู้ที่จะบวชว่า ท่านจงตั้งใจเรียนตจปัญจกรรมฐานอันเป็นอุบายสำหรับให้ภิกษุใหม่เกิดสมาธิได้เพื่อเป็นที่ตั้งของปัญญาต่อไป บอกทีละบทว่า

1) เกสา โลมา นะชา ทันตา ตะโจ โดยอนุลอม

2) ตะโจ ทันตา นะชา โลมา เกสา โดยปฐวิโลม³⁰

²⁹ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 41, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธรรม, 2561), หน้า 159.

³⁰ ม.อ. (ไทย) 14/154/198, วิ.อ. (ไทย) 3/29, ชุ.อ. (ไทย) 1/494.

เพราะการพิจารณาเช่นนั้น เป็นเหตุให้ละความกำหนดยินดีได้ และพิธีการอุปสมบทในประเทศไทยมีพิธีกรรมการอุปสมบทอยู่ 2 แบบ ได้แก่ แบบอุกาสะ และแบบเอสาหัง มีการสอนตัจปัญจกรรมฐานทั้ง 2 แบบ มีรูปแบบการสอนคล้ายคลึงกันตรงตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ส่วนบูรณาการการให้โอวาทภิกษุผู้บวชใหม่ของพระอุปัชฌาย์ โดยปลูกฝังภิกษุผู้บวชใหม่และตั้งศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใส ให้แน่วแน่นลงในคุณพระรัตนตรัย เมื่อได้รับการบรรพชาอุปสมบทด้วยน้ำใจที่สนิทสนม ผลของการบรรพชาอุปสมบท นับว่าประเสริฐ เพราะพรากกายให้ห่างจากกามารมณ์และเป็นวิธีอบรมใจให้ตั้งอยู่ในความสงบ เป็นอุปนิสัยให้บรรลุผลสืบไปในอนาคตกาล ผู้บรรพชาอุปสมบท ท่านกล่าวว่า เป็นศาสนทายาท คือ เป็นญาติสนิทสนมกับพระศาสนา เพราะได้เข้าร่วมสิกขาสาธิทกับพระสงฆ์ ด้วยตนเองและจะได้เป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนวงศ์ให้มั่นคงถาวร

บูรณาการการสอนตัจปัญจกรรมฐานของพระอุปัชฌาย์ คือ เมื่อจะสอนตัจปัญจกรรมฐานแก่ภิกษุผู้บวชใหม่ ท่านจึงสอนให้แยกแยะออกมา ดูผม ดูชน ดูเล็บ ดูฟัน ดูหนัง พิจารณาหนังเป็นยังงี้แล้วพิจารณาเข้าไปข้างในของหนังเป็นยังงี้ เข้มไปด้วยโลหิต น้ำหนอง ดูเข้าไปข้างในเท่าไรก็เห็นสิ่งสกปรกในตัวเขาตัวเราเหมือนกัน พิจารณากลับไปกลับมา พิจารณาเข้าไปจนกระทั่งภายในลึกซึ้งหมดทั้งคน นี่เป็นสิ่งที่สกปรกด้วยกันทั้งนั้น มีหนังเท่านั้นมาหลอกให้เราหลงอยู่ตลอดเวลา เมื่อเปิดหนังออกแล้วมันจะกระจายไปหมด ฉะนั้น พระอุปัชฌาย์สอนตัจปัญจกรรมฐาน หรือ มูลกรรมฐาน คือกรรมฐานมีหนังเป็นที่ 5 พึงให้ภิกษุใหม่ไม่หลงยินดีในกามคุณ 5 เป็นต้นเมื่อภิกษุนั้นไม่ประมาท มีความเพียรส่งตนไปในธรรมอยู่อย่างนี้ ย่อมละความดำริพลานนั้นได้ เพราะละความดำริพลานได้จิตเป็นไปภายใน ย่อมคงที่แน่นิ่ง ตั้งมั่น นี่ชื่อว่า การเจริญกายคตาสติในตัจปัญจกรรมฐาน³¹

บูรณาการการสอนตัจปัญจกรรมฐานของภิกษุผู้บวชใหม่ คือ ต้องพิจารณาผม พิจารณาขน พิจารณาเล็บ พิจารณาฟัน พิจารณาหนัง โดยความเป็นของไม่งามปฏิกุล เป็นรังของโรค เมื่อภิกษุผู้บวชใหม่ปฏิบัติตามหลักตัจปัญจกรรมฐานหรือมูลกรรมฐานในเบื้องต้นก็จะเป็นทางสู่มรรค ผล และพระนิพพานในที่สุด โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสสอนว่าเป็นของปฏิกุล คือให้พิจารณาภายในว่า เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไปว่าเต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ คือ เกสา หมายถึง ผม โลมา หมายถึง ขน นขา หมายถึง เล็บ ทันตา หมายถึง ฟัน ตโจ หมายถึง หนัง เป็น 5 ประการที่พระอุปัชฌาย์สอนไว้ต่อบวช คือสอนภิกษุผู้บวชใหม่ให้จับกายของตนเองเป็นอารมณ์คือ

- 1) ภิกษุผู้บวชใหม่ควรพิจารณาผมหรือ เรียนรู้เรื่องผม
- 2) ภิกษุผู้บวชใหม่ควรพิจารณาขนหรือ เรียนรู้เรื่องขน

³¹ พระครูสิทธิสังวร (วีระ ฐานวีโร), สมณะวิปัสสนาจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สัมปชัญญะ, 2556), หน้า 150.

- 3) ภิกษุผู้บวชใหม่ควรพิจารณาเลียบหรือ เรียนรู้เรื่องเลียบ
- 4) ภิกษุผู้บวชใหม่ควรพิจารณาพันหรือ เรียนรู้เรื่องพัน
- 5) ภิกษุผู้บวชใหม่ควรพิจารณาหนังหรือ เรียนรู้เรื่องหนัง³²

ตจปัญจกกรรมฐานคือ เป็นกรรมฐานที่เป็นมูล เป็นกรรมฐานที่เป็นรากเหง้าของกรรมฐานทั้งปวง เป็นกรรมฐานที่ระงับกามราคะได้ และเป็นกรรมฐานที่ทำราคะ โทสะ โมหะของภิกษุผู้บวชใหม่ให้เบาบางลงได้

ตจปัญจกกรรมฐาน คือ กรรมฐานที่สอนให้พิจารณาส່วนต่าง ๆ ของร่างกายตั้งแต่ผม ขน เล็บ ฟัน และหนัง เป็นกรรมฐานที่พระอุปัชฌาย์สอนนาคผู้จะเข้ามาอุปสมบทหรือบรรพชาก่อนถือว่าเป็นมูลกรรมฐานที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ให้พระอุปัชฌาย์ต้องสอนแก่กุลบุตรที่บวชใหม่ โดยพระอุปัชฌาย์จะเริ่มในช่วงของกัลปบุตรแปลงคำขอบรรพชาอุปสมบทเป็นที่เรียบร้อยแล้วจึงกล่าวกับผู้ที่จะบวชว่า เธอจงตั้งใจเรียนตจปัญจกกรรมฐานอันเป็นอุบายสำหรับให้ภิกษุใหม่เกิดสมาธิได้ เพื่อเป็นที่ตั้งของปัญญาต่อไป บอกที่ละบทว่า 1) เกสา โลมา นขา ทันตา ตะโจ โดยอนุโลม 2) ตะโจ ทันตา นขา โลมา เกสา โดยปฏิโลม เพราะการพิจารณาเช่นนั้น เป็นเหตุให้ละความกำหนัดยินดีได้ คือ ต้องพิจารณาผม พิจารณาขน พิจารณาเลียบพิจารณาฟัน พิจารณาหนัง โดยความเป็นของไม่งาม ปฏิกุศล เป็นรังของโรค โดยพระอุปัชฌาย์จะต้องพรั่นสอนว่า ตจปัญจกกรรมฐาน เป็นกรรมฐานที่เป็นมูล เป็นกรรมฐานที่เป็นรากเหง้าของกรรมฐานทั้งปวง เป็นกรรมฐานที่ระงับกามราคะได้ และเป็นกรรมฐานที่ทำราคะ โทสะ โมหะของภิกษุผู้บวชใหม่ให้เบาบางลงได้

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.
- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- พระครูสิทธิสังวร (วีระ ฐานวีโร), สมณะวิปัสสนาจากพระไตรปิฎก, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สัมปชัญญะ, 2556.

³² ม.อ. (ไทย) 14/154/198, วิ.อ. (ไทย) 3/29, ชุ.ธ.อ. (ไทย) 1/494.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 16, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2554).

พระพุทฺธโชสเถระ วจนา, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2554.

พระมหาเสริมชัย ชยมฺคโล, **การบริหารวัด**, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย, 2539.

พระราชพรหมยาน (พระมหาวิระ ถาวโร), **กรรมฐาน 40**, กรุงเทพมหานคร : เพลิดเพลินการพิมพ์, 2538.

พระอุปัชฌาย์ วจนา, **คัมภีร์วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต และคณะ), พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคสดีไทย จำกัด, 2541).

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**, กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด , 2546.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ธรรมอบรมจิต**, กรุงเทพมหานคร: ก้อนเมฆแอนด์กันยกรุ๊ป, 2549.

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ 10, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2554.

สมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 41, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม, 2561.

สุริย์ มีผลกิจ, **พระพุทธกิจ 45 พรรษา**, พิมพ์ครั้งที่ 9 , กรุงเทพมหานคร: บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด, 2560.

